

FREUD: MENNESKETS ONDSKAB ER MEDFØDT

Eric Danielsen

Enhver teori om ondskab rummer et menneskesyn. Sigmund Freud lagde aldrig skjul på sit. Han spottede troen på den menneskelige naturs godhed som »en af de slemme illusioner, af hvilke menneskene venter sig en forskønnelse og lettelse af deres liv, men som i virkeligheden kun gør skade« (Freud, 1923, s. 85). Det er, som om Freud helt overser, at man ikke behøver at tro på, at mennesket er godt »af naturen« for at forholde sig skeptisk til hans forvisning om, at det af naturen er ondt og aggressivt.

Og det er netop, hvad Freud hævder. Han er kommet til at stå som en af hovedeksponenterne for den opfattelse, at vold og aggression er et uudrydeligt træk ved selve den menneskelige natur. Freud repræsenterer det generelle standpunkt, at aggression indgår i menneskets gener, altså er medfødt, og at denne onde arv er en byrde, menneskeheden til evig tid er fordømt til at bære:

»*Homo homini lupus* (mennesket er en ulv mod menneskene), hvem har efter alle livets og historiens erfaringer mod til at bestride denne sætning? Denne grusomme aggression afventer som regel en provokation eller stiller sig i et andet formåls tjeneste, der også kunne være realiseret med mildere midler. Når omstændighederne er gunstige for aggressionen, og de modstående sjælelige kræfter, der ellers hæmmer den, er faldet bort, ytrer den sig også spontant og afslører mennesket som et vilddyr, der står fremmed over for at vise skånsel mod sin egen art«. (Freud, 1930, s. 56).

Freud føjer til, at enhver, der i tankerne genkalder sig de rædsler, der udspillede sig i folkevandringstiden og op til første verdenskrig, vil være nødt til at bøje sig for rigtigheden af denne opfattelse.

På baggrund af Freuds egne ord er det unægtelig bemærkelsesværdigt, hvor vanskeligt det var for Freud selv at finde frem til forestillingen om en særlig, selvstændig »aggressionsdrift« som en konstant bestanddel af menneskets biologiske arv. For sagen er, at da Freud indledte sine studier af det menneskelige sjæleliv hen imod udgangen af det nittende århundrede, ig-

noredede han nærmest voldens og aggressionen problematik. Hverken ordet »aggression« eller ordet »sadisme« kan slås efter i registret til hans værk *Drømmetydning*, der udkom år 1900. Tilbageskuende nødsages Freud til at erkende, at »af alle de langsomt udviklede dele af den analytiske teori har driftslæren haft størst besvær med at finde vej frem.« (Freud, 1930, s. 61).

Freud udtrykte sin forbløffelse over denne undervurdering af aggressionen på seksualitetens bekostning:

»Jeg forstår ikke mere, at vi har kunnet overse allestedsnærværelsen af den ikke-erotiske aggression og destruktion og har kunnet forsømme at give den den placering, der tilkommer den i tilværelsen.« (Freud, 1930, s. 67 ff).

Blankt erkendte Freud sin modvilje mod at anerkende aggression som en særskilt faktor:

»Jeg husker min egen vægring, da forestillingen om destruktionsdriften første gang dukkede op i den psykoanalytiske litteratur, og hvor længe det varede, før jeg blev modtagelig for den.« (Freud, 1930, s. 64).

Det, Freud her hentyder til, var det faktum, at et af den psykoanalytiske bevægelses mest fremtrædende medlemmer, *Alfred Adler* (1870-1937) meget tidligt kom til den konklusion, at den aggressive komponent i menneskets natur var nok så væsentlig som seksualiteten.

Allerede i 1908 udkastede Adler – i en afhandling: *Der Aggressionstrieb im Leben und in der Neurose* – den tanke, at der måtte eksistere en primær, aggressiv drift. Da Adler drog på foredragsturné til De forenede Stater, var Freuds hvasse kommentar:

»Meningen er antagelig at frelse verden fra seksualiteten og basere den på aggression!« (Jones, 1955, s. 151).

Freud var dog ingenlunde upåvirket af Adlers afhandling. Specielt noterede han Adlers iagttagelse: at angst udvikles gennem undertrykkelse af aggressions-impulserne. Men Freud kviede sig stadig ved at betragte aggressions-impulsen som en selvstændig faktor.

Adler fortrød senere sin lancering af aggressionsdriften og trak sin hypotese om den tilbage. Han var i mellemtiden kommet frem til, at mennesket må anses for at være et *socialt væsen*, og at den aggressive komponent i menneskets psyke ikke kan betragtes som en »naturkonstant«. Det må siges, at Freud siden til gengæld tog fat, hvor Adler slap, og nu nærmest

overkompenserede for sin oprindelig pure afvisning af »aggressionsdriften«.

Som en revision af sine tidligere synspunkter understreger Freud nu eftertrykkeligt de aggressive impulsers *reaktive* natur. Deres kilde var ikke biologisk som de seksuelle behov, men skulle søges i jeg'ets tendens til at slå alt tilbage, som truer det.

Som det hedder i *Triebe und Tribschicksale* fra 1915:

»Ja, man kan hævde, at de egentlige forbilleder for hadreaktionen ikke stammer fra seksuallivet, men fra jeg'ets kamp for at opretholde og hævde sig«. (Freud, 1915a, s. 139).

Dette nye syn på aggression som en reaktion på frustrerende omgivelser blev siden genoplivet i Frustrations-Aggressions-hypotesen, udformet af en gruppe amerikanske psykologer ved Yale-universitetet i 1939.

Antagelig under indtryk af første verdenskrigs destruktion så Freud sig tvunget til at vie aggressionen mere opmærksomhed. Karakteristisk er hans skrift *Zeitgemässes über Krieg und Tod* (Freud, 1915b). Freud tegner her først et billede af den fredelige periode før første verdenskrig, da man levede i fuld fortrøstning til, at der ikke ville komme flere krige. Freud beklender, at han også selv var blevet offer for denne illusion. Men da den første verdenskrig ribbede ham for den, svingede han til gengæld til den modsatte yderlighed: At krige aldrig nogen sinde kunne afskaffes! Dette skrift vidner stærkt om Freuds dybt pessimistiske, mørke menneskesyn:

»Den store vægt, man lægger på buddet: *Du skal ikke dræbe*, forvisser os om, at vi nedstammer fra et uendeligt antal generationer af mordere, som mordlysten lå i blodet, sådan som den måske også ligger i vort eget.« (Freud, 1915b, s. 240).

Disse betragtninger over menneskets mordlyster indvarsler det sidste, fundamentale brud i Freuds driftsteorier. Nemlig postulatet om *dødsdriften*, Thanatos, fremsat første gang i *Jenseits des Lustprinzips* (Freud, 1920). Freud var da 64 år gammel. Tidligt i dette værk indrømmer han dets spekulative karakter.

»Det, som nu følger, er spekulation, ofte vidtgående spekulation, som enhver ud fra sin særlige indstilling må acceptere eller forkaste. Endvidere et forsøg på at forfølge en idé af nysgerrighed efter, hvor den vil føre hen.« (Freud, 1920, s. 34).

Freud forestillede sig dødsdriften virksom i *enhver* levende organisme. Men han var klar over, at det ikke var så ligetil at påpege denne dødsdrifts virksomhed. Mens Eros' ytringer var påfaldende og højlydte nok, kunne

man antage, at dødsdriften arbejdede stumt i det levende væsens indre på dets opløsning! Da Freud skrev *Hinsides lystprincippet*, var han på ingen måde overbevist om, at hans hypotese om dødsdriften var holdbar:

»Man kunne spørge mig om og i hvilken udstrækning jeg selv er overbevist om de her udviklede antagelser. Mit svar ville lyde, at jeg hverken selv er overbevist eller stræber efter, at andre skal blive det. Rettere sagt: 'Jeg ved ikke, i hvilken udstrækning jeg tror på dem'.« (Freud, 1920, s. 62).

Men i *Das Ich und das Es* (Freud, 1923) fortsætter han sine refleksioner over dødsdriften og allerede nu i en betydelig mere positiv tone. Samtidig foretager han en revision af sin neuroselære. Hvor han tidligere betragtede neuroserne som et produkt af konflikten mellem drift og omverden, ses konflikten nu udspillende sig mellem jeg og overjeg. Overjeget ses som sæde for dødsdriftens aggressionstrang. Vejen var nu banet for den anskuelse, der anså neuroserne for at være et produkt af konflikten mellem to driftsinstanser: Eros og Thanatos. Hermed blev neuroserne *biologiseret*, den sociale faktor elimineret.

Lige til sin død arbejdede Freud videre med sin nye teori og nåede efterhånden den sikkerhed, han savnede i begyndelsen, skønt der i grunden ikke var kommet andet og mere til end hans subjektive overbevisnings voksende styrke. I sit ufuldendte manuskript *Abriss der Psychoanalyse* (1938, udgivet posthumt i 1940) betoner han:

»Efter lang varig tøven og vaklen har vi besluttet os til kun at antage to grunddrifter: Eros og destruktionsdrift. Hvad destruktionsdriften angår, tænker vi os, at dens endelige mål er at overføre det levende til uorganisk tilstand. Derfor kalder vi den også *dødsdrift*.« (Freud, 1940, s. 124 ff).

Et af de få forsøg, Freud har præsteret for at levere et teoretisk grundlag for dødsdriften, finder vi i en korrespondance med *Albert Einstein i Warum Krieg?* (1933, dansk udg. 1991). Den kan samtidig tjene til belysning af det skrøbelige grundlag, hypotesen om dødsdriften hviler på. I 1932 – et år før Hitler kom til magten – bad et af Folkeforbundets organer professor Albert Einstein om at invitere en hvilken som helst person, han måtte ønske, til en åben meningsudveksling om afgørende spørgsmål. Det tema, Einstein valgte, var: *Er det muligt at redde menneskeheden fra krigens trussel?*

Da han selv følte, at rødderne til internationale konflikter måtte søges i menneskets egen beskaffenhed, skrev han til Freud, som han havde truffet to gange tidligere og beundrede: »Hvordan kan det være, at det netop omtalte mindretal kan gøre sig folkets masse, der kun kan vente lidelse og tab ved en krig, følgagtig efter sin lyst?« (s. 14)

For Einstein var kun én forklaring mulig: »Der bor et behov for at hade og tilintetgøre i mennesket. Dette anlæg er latent til stede i normale tider og træder da kun frem hos den anormale; det kan imidlertid forholdsvis let vækkes og stige til massepsykose.« (s. 15)

Freud erklærede sig ganske enig med ham, da Einsteins forslag var i harmoni med hans egen, nyeste fortolkning af aggressiv adfærd. Freud bekendte sin tro på eksistensen af en aktiv drift mod had og tilintetgørelse og gik så over til en redegørelse for sin opfattelse af de menneskelige drifter. Freud siger, at ligesom kærlighed står i modsætning til had, står den destruktive dødsdrift, Thanatos, i modsætning til Eros, den livsbevarende drift. For at undgå at ødelægge os selv må vi finde afløb for vore destruktive impulser ved at øve voldshandlinger rettet mod andre.

Det var ikke den eneste motivering for Freuds sortsyn angående udsigterne til en varig fred. Dødsdriften kan forekomme i ond alliance med erotiske drifter. Forskellige legeringer er mulige: Lige fra grusom afstraffelse i idealistiske motivers navn til seksuel udløsning. Dette drifternes særegne blandingsforhold er, hævdede Freud, en af grundene til, at det er så let at retfærdiggøre aggression i ædle, højere motivers navn og således bekvemt glemme de lavere.

Freud drog den slutning, at *hvis mennesket er udstyret med en medfødt aggressiv drift, er det meningsløst at forsøge at forandre mennesket.*

»Det er ingen nytte til at forsøge at blive af med menneskets destruktive tilbøjeligheder. Det, det gælder om, er på den ene side at sikre, at samfundet er i besiddelse af så megen volds magt, at det kan beherske sine borgere og holde dem i skak, på den anden side at kanalisere menneskets aggressive impulser og aflede dem i en sådan grad, at de ikke behøver komme til udtryk i krigen.« (Freud, 1933, s. 29).

Men lidt senere hedder det, lidt ulogisk:

»Hvorfor oprøres vi så meget af krigen. De og jeg og så mange andre, hvorfor tager vi den ikke på os på samme måde som en af de mange andre pinlige nødsituationer i livet? *Den synes dog at være naturlig, biologisk velbegrunder, praktisk næppe til at undgå.*« (Freud, 1933, s. 31).

Brevet til Einstein afsluttes i en mere optimistisk tone ved at argumentere med, at kulturel udvikling kan tæmme menneskets driftsmæssige appetit på den måde, at de i sig optager et forbud mod vold i samvittighedens overjag. I kulturprocessens fortsatte forløb så Freud håbet for udviklingen af en *konstitutionel intolerance* – en idiosynkrasi mod krig (s. 33). På den facon søgte Freud, pacifisten, at undvige de logiske konsekvenser af sin egen teori. For lige så rigtigt det er, at Freud tilføjede håbet om, at menneskelige

fornuft til sidste skulle modbalancere de mest meningsløse udtryk for dødsdriftens kraft, lige så åbenlyst følger det af hele Freuds argumentation, at driften mod at dræbe og ødelægge er en uudryddelig, biologisk funderet del af livet, og at denne menneskets onde arv – den enes fjendtlighed mod alle og alles fjendtlighed mod den ene – modsætter sig kulturens program.

Hverken tilfredsstillelse af materielle behov, gennemførelse af lighed mellem mennesker eller andre påkrævede forbedringer af livets forhold kan rokke ved aggressionsniveauet. Kampen for et bedre samfund er derfor på forhånd håbløs!

Freuds teori om dødsdriften fandt kun få fortalere. Til gengæld er der stadig mange, som ikke har afskrevet Freuds formodning om en naturgiven aggressionsdrift.

Dog bør det nævnes, at selv ortodokse psykoanalytikere har advaret mod Freuds farlige forenklinger. På den internationale psykoanalytikerkongres i Wien i 1971, der var viet aggressionsproblematikken, udtalte *Alexander Mitscherlich* sig sådan:

»Jeg er bange for, at ingen vil tage os alvorligt, hvis vi bliver ved med at påstå, at krigen kommer af, at fædre hader deres sønner og vil dræbe dem: at krig er barnemord. Vi må i stedet forsøge at finde en teori, der fører denne adfærd tilbage til konflikter i samfundet, som påvirker de individuelle drifter.« (Danielsen, 1978, s. 36).

I forbindelse med sin påstand om, at det er udsigtsløst at ville afskaffe menneskets aggressive tilbøjeligheder skriver Freud endvidere til Einstein, at han har svært ved at tro på, at der findes ikke-aggressive, ikke-krigslystne folk på denne jord:

»I lykkelige egne på jorden, hvor naturen stiller alt, hvad menneskene har brug for til disposition i overmål, skal der findes folkestammer, hvis liv forløber i sagtomhed, og hos hvem tvang og aggression er ukendt. Jeg kan ikke tro det, men ville gerne vide mere om disse lykkelige.« (Freud, 1933, s. 29).

En stor skam, at Freud ikke gjorde sig den ulejlighed at skaffe sig denne viden, skønt den var tilgængelig allerede på hans tid! Når han forsømte det, var det formodentlig, fordi han ville finde det vanskeligt at indpasse en sådan viden i sine teorier.

Freud troede heller ikke på, at de aggressive drifter forandres nævneværdigt af ændringer i selve samfundsstrukturen. I *Kulturens byrde* skriver han:

»Kommunisterne tror at have fundet vejen til udfrielse af det onde. Mennesket er godt, og det er velvilligt indstillet over for sin næste;

men den private ejendomsret har fordærvet dets natur. Besiddelsen af private goder giver den ene magten og dermed fristelsen til at mishandle næsten; den, der er udelukket fra besiddelsen, må blive fjendtlig over for undertrykkeren og gøre oprør mod ham. Hvis man opgiver den private ejendomsret, gør alle goder til fælleseje og lader menneskene få del i nydelsen af dem, vil ildesindethed og fjendtlighed forsvinde mellem mennesker. Da alle behov er tilfredsstillet, vil ingen have grund til at betragte den anden som fjende; alle vil beredvilligt påtage sig udførelsen af det nødvendige arbejde.» (Freud, 1930, s. 63).

Men spørgsmålet er, om Freuds fremstilling er korrekt? Nej, det er den ikke, og det beror på, at Freud kun havde et overfladisk kendskab til marxismen, hvad han selv var den første til at indrømme. På spørgsmålet om mennesket er »godt« eller »ondt« vil kommunisternes svar formentlig være: Hverken-eller!

Læser man skrifter af *Marx*, *Engels*, *Plechanov*, *Lenin*, *Trotsky* og *Rosa Luxemburg*, kan man kun komme til den konklusion, at deres forestilling om den menneskelige natur er så at sige *neutral*, og at de vægrer sig ved at godtage den metafysiske tanke om en uforanderlig menneskelig natur, ganske upåvirket af de sociale betingelser. Mod *Proudhon* rettede *Marx* i *Filosofiens elendighed* denne bebrejdelse – som også rammer Freud:

»Hr. Proudhon ved ikke, at historien blot er en fortsat forvandling af den menneskelige natur.« (Marx, 1973, s. 100).

Og i sit hovedværk *Kapitalen* skriver Marx yderligere: »Samtidig med, at han gennem denne bevægelse indvirker på og ændrer naturen uden for ham selv, ændrer han sin egen natur.« (Marx, 1970, s. 302). For Marx og hans tilhængere er den menneskelige natur en proces! Evnen til forandring og udvikling er den grundlæggende del af menneskets natur. Det er også den erkendelse, moderne antropologi er nået frem til. Måske er det værd at minde om, at vi danskere selv for tusind år siden var frygtet over den ganske verden som en nation beboet af blodtørstige sørovere. Og mange andre kendsgerninger kunne nævnes, som styrker overbevisningen om, at en teori, der går ud fra som givet, at aggressionsdrift er en uudryddelig bestanddel hos os alle, i bund og grund er falsk. Der er ikke noget videnskabeligt alibi for vedblivende at klynge sig til myten om menneskenaturens uforberedthed.

Dette dogme ville for længst være blevet henvist til et hjem for alderdomssvækkede ideer – om ikke netop forkyndelsen af det har vist sig så nyttig for det bestående samfund. Opfriskningen af arvesyndstanken er derfor uhyre velset. For i påstanden, at man ikke kan lave om på den menneskelige natur, er det naturligvis underforstået: derfor kan man heller ikke lave om på det etablerede system!

REFERENCER

- ADLER, A. (1908): *Der Aggressionstrieb im Leben und in der Neurose*. Fortschritte der Medizin, Leipzig.
- DANIELSEN, E. (1971) *Myten om mennesket som aggressiv abe*. I antologien *Introduktion til marxistisk psykologi* (red. Arne Sjølund). Gyldendals Samfundsbibliotek.
- DANIELSEN, E. (1978): *Vold – en ond arv? Grundbog i teorier om aggressionens psykologi*. Gyldendal.
- DANIELSEN, E. (2000): *Den ukendte Freud*. Dansk psykologisk Forlag.
- FREUD, S. (1915a): *Triebe und Triebchicksale*. Ges.W. bd. X. På dansk i *Metapsykologi*, bd. 1 (red. Olsen, Ole Andkjær, Kjær, Børge & Køppe, Simo). Hans Reitzels Forlag, 1975.
- FREUD, S. (1915b): *Zeitgemässes über Krieg und Tod*. Ges. W. bd. X.
- FREUD, S. (1920): *Jenseits des Lustprinzips*. Ges. W. bd. XII. På dansk i *Metapsykologi*, bd. 2, 1976.
- FREUD, S. (1923): *Das Ich und das Es*. Ges. W. bd. XIII. På dansk i *Metapsykologi*, bd. 2, 1976.
- FREUD, S. (1930): *Kulturens byrde*. På dansk ved Conrad Raun. Forord af Poul M. Færgeman. Hans Reitzels Forlag, 1965.
- FREUD, S. (1933): *Warum Krieg?* Ges. W. bd. XVI. På dansk i *Tre breve om krigen og freden, Einstein, Freud, Bohr*. Oversat af Georg Rona. Hans Reitzels forlag, 1991.
- FREUD, S. (1940): *Abriss der Psychoanalyse*. Ges.W., bd. XVII. På dansk i antologien *Personlighedsteorier* (red. Peter Lauridsen). Nyt Nordisk Forlag, 1977.
- JONES, E. (1955). *The Life and Work of Sigmund Freud 2*. London.
- MARX, K. (1973): *Filosofiens elendighed*. Oversat af Jan Bo Hansen og Palle Nielsen. Jørgen Paludans Forlag.
- MARX, K. (1970): *Kapitalen*, 1, bog. 2. Oversat af Else Langtved Larsen. Red. Johs. Witt-Hansen. Rhodos.